

M. JOSEPH HUSSEIN, FR. FELIX SCIAD, FR. NOEL GOSSELIN, *Firman Ottomans. Tome I:1521-1644. Tome II:1649-1729. Tome III: 1731-1902*, Jerusalem 1986, 851 sayfa. Kudüs'de kurulu bulunan Custodia della Terra Santa (Kutsal Yer Muhafızlığı) neşriyatıdır. Yayının dağıtımını üstlenen: Franciscan Printing Press, Jerusalem.

Türklerin Orta Doğu'da güçlenmesi ve bilhassa Selâhaddin Eyubî döneminden sonra her türlü gücün Türk-Müslüman dengeye yönelmesinden sonra, Hıristiyan Avrupa için Hz. İsa'nın doğup, büyüdüğü ve dinini yaydığı yerleri kurtarmak bir hedef, âdeta idea halini aldı. Bu tarihsel evrim bir tanıtma çerçevesi içine sığmaz. Fakat konuyu uluslararası alana getirerek her türlü siyasal üstünlüğü kendi tarafına çevirmeğe çalışan ülkelerin Türklere karşı olduğu kadar birbirleri ile olan çatışmaları, en yüksek ihtisas eserinden başlayarak, harcıâlem kitaplara kadar girmiştir. Bizim mektep kitaplarımızda bu konu bir tek Kırım Harbi dolayısıyla geçer. Bu savaşın patlamasında Kutsal Yerlerin korunmasını üstlenen Rusya'nın konuyu ortaya attığı öğrenilir. Fakat ilgili mevzuun geçmişi için herhangi bir detaylı araştırmaya dilimizde rastlamadım. Halbuki arşivlerimiz son derece zengin kayıtlarla doludur ve Kudüs'de bugün San Salvatore diye adlandırılan manastırda korunan zengin arşiv büyük bir tarihi içerir 2644 tane Türk belgesinin bulunduğu bu merkezi gene bir tanıtma yazısında belirttikten sonra (*Belleter* cilt 38, s. 328) çalışmalarına devam etmekle beraber şimdi de bir tanıtma yazısı ile yeniden dönme fırsatı bulabildim. Bibliografik açık vermemek ve nâdir bulunan bazı eserleri muhakkak incelemek için aradan yıllar geçerken, devamlı olarak yeni eserlerle karşılaşmak beni hem tedirgin hem de mutlu etti. Mühim bir eseri ihmal etmediğimi ve bazı yayınları da yabancı meslekdaşlarıma haber verme durumuna geldiğimi gördüm. Bununla beraber, onlar da beni Türk belgelerinin *diplomatiq* bir neşrinin kaçınılmazlığına ikna ettiler. Yapılan çeviri yayınlar veya seçilerek belge yayımı yapılması, hiç de arzu edilmeyen sonuçlara götürür. Bunun önlenmesi için çok sıkı bir bibliografik kontrole girmek gerekir. Daha geçen yüzyıl ortalarında Kudüs'deki Kutsal Yerler Muhafızlığı'nın zengin bir arşive sahip olduğu ortaya çıktı.¹ İtalyan araştırmacılar konu üzerinde kendilerine yarayacak ölçüde durduktan sonra belgelerin bir envanterini yapmak, bir İtalyan din adamına nâsip oldu.² Dilimizi bilip veya bilmediğini tespit edemediğim bu din adamının ortaya koyduğu eser ihtisas erbabı tarafından yeterince ilgi gördü. Ne var ki belgelerin özet değil de detaylı (in extenso) bir neşri bilimsel çalışmalar için kaçınılmazdır. Kudüs şehrinde, Françeskan tarikatına mensup din adamlarının meydana getirdikleri matbaa böyle bir eseri başarıyla tab^e edebilecek düzeydedir. Ne var ki bölgenin çok çetin bir siyasi atmosfere bürünmesi, burada yapılması düşünülen çalışmalara engel olması yanında en önemlisi de her ülkenin kendi belgelerine yönelmesinin de bu ihmalde büyük bir yeri

¹ C. Guarmani, *Gl'italiani in Terra Santa*, Bologna 1872. Acaib yaratılışlı biri olan bu adam, aşırı bir tutkunlukla şark taraflarını dolaşmış, sonradan alâkasız bazı kitaplar da yazmıştı. Venedik belediyesi 1928 yılında çıkardığı bir kitap içinde (*Venezia e la Palestina*) Guarmani'nin verdiği bilgilerin tekrarını ve satışı verilmeyen eserin tanınmasını sağlamıştı.

² Eutimio Castellani, *Catalogo dei firmani ed altri documenti legali emanati in lingua arabe e turca concernenti i santuari le proprietà i diritti della custodia della Terra Santa conservati nell'archivio della stessa custodia in Gerusalemme*, Kudüs 1922.

vardır. Ülkemizde kendi yadigârlarımıza bile ilgisiz kalırken yurt dışında hele Hıristiyan bir tarikat elindeki belgelerle ilgilenmeyi hiç kimseden bekleyemeyiz. Kaldı ki diğer ülkeler de benimsemeyince, konu gene tarikat mensuplarının omuzlarına yüklendi. 1931 yılında Norberto Risciani adında aynı tarikat mensubu bir araştırmacı, Memlûklü dönemi arapça belgelerin neşrine girişti ve sonunda bir eser ortaya çıktı.³ Fakat 28 tane belgenin neşri yeterli olamayacağı için bu sefer üç kişi görevlendirildi. Joseph Hussein adında türkçe bilen birisi, Felix Sciad adlı Arapça bilen birisi ile birleşip belgelerin özetini çıkardılar ve bir ilim dili olan fransızcaya çevirdikten sonra Noel Gosselin adında aynı tarikat mensubu birisine kontrol ettirdiler. Fakat eser basılmadı. Daktilo edilen eser dört nüsha çoğaltılıp 1934 yılında tarikatın kitaplığına kondu. Eser elbette başka yerde tanınamazdı. 454 tane belgenin kapsadığı dönem 1521 ile 1902 yılları arasını kapsar. Nasıl seçildiği, gene başına konulan bir kağıt parçasından anlaşılıyor: “Eserde Kutsal Yerler Muhafızlığına karşı olan resmî belgeler bulunmakta, din adamlarının haklarına aykırı olanlar, sahte veya düşmanlarımız tarafından elde edilip de uygulanmadan Korucular’ın sahip oldukları (belgeler) ise burada yayınlanmadı.” Bunun hukuk ve siyaset alanında nasıl değerlendirilmesi gerekli olduğunu bir kenara bırakıp, yayın özelliğine değinecek olursak, hiç değilse bir yayın projesinin hazırlandığı görülüyor. Böyle bir çalışmanın varlığından, 1970 yılında yayınlanan bir kitapta haberdar olduk. İspanyol asıllı bir Fransızca tarikatı adamı olan Agustin Arce, kaleme aldığı bir dizi eseri arasında, Kutsal Yerler konusuna ait belgeleri bir araya getirme çabası içinde Türk belgelerini kattı.⁴ Böylece bu eserden haberimiz olmak yanında 21 tabloda Türkçe belgenin fotokopisi verildi. Gerçi okunması zor olduğu için istifadeli olduğunu söyleyemem. Bu girişim sırasında muhakkak Sayın Josef Matuz tarafından yürütülen çalışmaları da takdir etmeliyiz. Freiburg Üniversitesi aracılığı ile sağlanan bu belgelerin fotokopileri üzerinde ve ayrıca neşriyattan istifade eden Matuz, bir kısım belgenin *diplomatique* neşrini başarmakla üzerine düşeni yapmıştır.⁵ Bununla beraber daha çok belge yayınlanmasını beklemekteyiz.

Eser tek bir bütünlük içinde yayınlanmış, daktilo edilen sayfaların özgünlüğü korunmuştur. Her bir cildin baş tarafında içerdiği belge, hangi padişah dönemi olduğu açıklanmış. Her bir belgenin başında boyutu, yazı ve kağıt özelliği çok kısa belirtilmiştir. Tabii ki fazla güvenilir tarafı yoktur. Bununla beraber belgelerin varlığının bir çeviri yolu ile de olsa bilinmesi çok mühim bir aşamadır. En azından, hangi belgelerin tarikat mensupları tarafından ön plana alındıklarının her an için tetkik edeceğiz. Varlığı bildirilen belgelerden bir kısmı da sonradan yapılan bir envanter çalışması sırasında yerinde olmadığı için, gerçekleşen yayının ehemmiyeti daha da artmıştır. Bu durum karşısında, doğal âfetlere uğraması muhtemelen yakın yerlerin hangi yadigârlara sahip olduğunu öğrenmekte ve bazılarının yayınında sayısız yarar bulunmaktadır. Manastır arşivlerinin de bu felâkete bir gün uğrayacağına düşünerek çok kısa bir süre içinde bir tedbir alınması yararlıdır.

³ *Documenti e firmani*, 1932. Fakat giriş ve genel değerlendirme yoktur.

⁴ *Documentos y textos para la historia de Tierra Santa y sus santuarios 1600-1700*, Jerusalem 1970.

⁵ J. Matuz, *Herrscherurkunden des Osmanen Sultans Süleyman des Prächtigen Ein chronologisches Verzeichnis*, Freiburg 1971. Bu eserde Casellani’nin tavsif ettiği belgelerin zaman dizini sıralamasını yaptı, *Das Kanzleiwesen Sultan Süleymans des Prächtigen*, Wiesbaden 1974, adlı eserinde bazı belgelerin düzenli bir yayınına yaptı (n. 8 s. 135-136, n. 9 s. 136-138, n. 12 s. 141-142, n. 145 s. 144-148, n. 15 s. 149-150. Fotokopiler de okunaklıdır). “Die lateiner Palöstinas im Spiegel Osmanischer Urkunden aus dem 16. Jahrhundert”, *Materialia Turcica* 9 (1983) s. 22-31.

Üç cildi bir arada içeren kitapta, birinci ciltde şu padişahların dönemlerine ait belgeler bulunmaktadır: Kanunî Sultan Süleyman (58 belge), II. Selim (I belge), III. Murad (24 tane), III. Mehmet (17 belge), I. Ahmed (26 belge), I. Mustafa (ilk dönemi 1, ikinci dönemi 3 belge), II. Osman (10 tane), IV. Murad (37 belge), İbrahim (18 tane belge).

İkinci cilt, 1649-1729 yılları arasını kapsar. Bu dönem belgeleri şu padişahlar zamanında çevrilmiş: IV. Mehmed (70 belge), II. Süleyman (8 belge), II. Ahmed (6 belge), II. Mustafa (8 belge), III. Ahmed (74 belge). Geri kalan belgeler de üçüncü cilt içindedir. Bunların arasında, Venedik ve Fransa'ya verilen ahidnâmelerin birer suretlerinin bulunması dikkate değer bir konudur. Bunların bir envanterini çıkarmak ayrı bir çabayı gerektirir. En azından hukuki konuların tarikat yöneticileri tarafından çözümü için sağlam belgelerin bulundurulması çabası dikkati çeker. Böyle değerli bir çalışmayı elbette tam bir belge metodu içinde beklendik. Gene de geniş bir araştırmacı kitesine tanıtılması, hiç de geri plana atılacak bir husus değildir. Ellerindeki yayın olanaklarını en iyi bir şekilde kullanan tarikat mensupları, bilgi birikiminin sağlanmasında yüzyıllardan beri oynadıkları rolün ne kadar olumlu olduğunun bir kere daha ortaya konmasından mutlu olacaklardır.⁶ Sina Manastırında bulunan belgelerin yayınından sonra, Balkan yarımadasındaki manastırlarda, Aynaroz (Mont Athos) Manastırında bulunan bir kısım belgelerin neşri müteahhasıslar tarafından çok iyi karşılanmıştı. Şimdi elimizde bulunan bu kitap, başta da söylediğim üzere bir de Arap harfli yayın veya hiç değilse fotokopi de içerseydi, vazgeçilmez bir eser niteliği kazanacaktı. Bu yayını ile de emeği geçenleri kutlamak kaçınılmaz bir görevdir. Çok ağırlaşan baskı masraflarının da artık dar imkânlarla sahip merkezler değil de uluslararası kuruluşlar tarafından finanse edilmesi gerekir. Tarikatun, ilerde bunu da başaracağına inanıyorum.

Doç. Dr. MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

⁶ 1981 yılı, tarikatın kurucusu San Francesco'nun doğumunun sekizyüzdüncü yılı idi. Bir başarı simgesi olarak bilinen bu zat doğu taraflarını dolaştı, Memlûklü Sultanı huzurunda detaylı bir münazaraya katıldı ve ülkesine döndükten sonra, tarikatının Şark taraflarında faaliyet göstermesini istedi. Bu vasiyeti yerine getirildi ve ardıllarınca uygulandı. Yapılan anma törenlerinde bu zatı en iyi simgeleyen ressam bir Türk idi. Şimdi Assisi adlı bir orta İtalya kasabasında bu zatın fikir çalışmaları üzerine çeşitli toplantılar düzenlenir. Küçük fakat şu kıymetli kitapta Şark yöresindeki faaliyeti incelendi: *La Custodia di Terra Santa e l'Europa, I rapporti politici e l'attività culturale dei Francescani in Medio Oriente*, Roma 1983. Şu iki makalede arşiv üzerinde duruldu: Ignazio Mancini, "Documenti e firmani dell'Archivio Storico della Custodia di Terra Santa", s. 131-138. Agustin Arce "L'Archivio Storico della Custodia di Terra Santa", s. 139-143. Bu makalesinde Arce, Memlûklü devri belgelerine dair 400 sayfalık bir eser kaleme aldığı haber vermektedir. Fakat bunu henüz görmemişim.